

bok är den skriven direkt till en bestämd person eller familjekrets, en form av skrivande som anammats av Hedvig Elisabeth Charlotta. Mottagaren är hennes bästa vän Sophie Piper, syster till Axel von Fersen.

Hedvig Elisabeth Charlotta är en tillförlitlig dagboksskrivare i maktens centrum. Det är emellertid inte som historiskt, politiskt dokument som dagboken granskas utan som ett personligt, genremässigt och kvinnohistoriskt. Även här löper orden i ett flöde. Texten ger intryck av talad diskurs, påpekar Sjöblad, som kritiskt studerat de svenska översättningarna av Hedvig Elisabeth Charlottas franska journaler. Förutom vanliga betydelseförskjutningar och omtolkningar i översättningsprocessen har hon funnit neutraliseringar, förkortningar, omdisponerade referat, felaktigheter och missförstånd. Det är fascinerande att följa vänskapen mellan hertiginnan och Sophie Piper, drivkraften i hertiginnans vittfammande skrivprojekt. Sjöblad lyckas väl med att beskriva hettan, intensiteten och det förbjudna i känslorna. I några relaterade viktiga händelser avslöjar hertiginnan sin självuppfattning och kvinno-syn. Även det reglerade hovlivet tecknas ur ett kvinnligt perspektiv i dagboken. Stela ceremonier tar över även de mest intima kvinnliga angelägenheter som graviditet och förlossning. Men i hertiginnans kontrollerade skildringarna av sina förlossningar och döda barn tränger hennes stora sorg och gränslösa smärta igenom. Hennes längtan efter kontakt med maken, hertig Karl, relateras också i breven till Sophie Piper, som i realiteten blir mottagare av hennes oförlösta kärlek. Sjöblad beskriver känsligt och förstående vänskapen som börjat som en ömsesidig, överhettad dragning mellan två flick-kvinnor. Många inslag och ordval tyder på en erotiskt färgad vänskap om vars gränser man ingenting säkert kan säga.

I dessa dagböcker finns också en rikedom av närmast etnografiska skildringar av tidens hovliv med skarpa personportätt. Hedvig Elisabeth Charlotta framstår som en skicklig och insatt hovkrönikör. Vid Gustav III:s hov glider verklighet samman med teater, föreställning, maskspel och illusioner.

På distans från hov och kungligheter skriver Årstafrun sin dagbok. En rättfram ton genomströmmar annotationerna som gjordes dagligen av Märta Helena Reenstierna, en kvinna i tröskelzonen mellan 1700- och 1800-talen. Årstadagboken är förvisso väl känd genom att den är utgiven i urval med förklarande noter och sammanfattningar, men Sjöblad öppnar nya perspektiv på vardagslivet på den lilla herrgården utanför Stock-

holm. Förf. påpekar att urvalet är styrt av utgivarnas (Sigurd Erixon, Arvid Stålhane och Sigurd Wallin) kulturhistoriska och etnologiska intresse. Det rika materialet är inte utnyttjat till fullo och skulle med en annan utgivare i dag ge en annorlunda bild av vardagslivet i Årsta. Sjöblad håller sig emellertid till den tryckta versionen, vol. 1 (1793–1812) och avstår från att göra en jämförande kritisk granskning.

Form och innehåll i Årstadagboken gör att den kan genrebetecknas som bondedagbok. Årscykeln, vädrets skiftningar, arbetet på gården utomhus och inomhus är centrala ämnen. Den robusta Årstafrun ägnar sig mer åt fakta än åt introspektion, självanalys eller religiösa tankar. Märta Helena Reenstierna beskriver vardagens ritualer i konkreta termer som ändock förmedlar ljud, färg och känslöstämningar bakom det torra koncisa berättandet.

Det är inte de stora händelserna uti i samhället som påverkar Årstafruns tillvaro. Den stora tragedi som drabbar henne är när ende kvarlevande sonen drunkar i Årstaviken, vilket hon beskriver ordknappt och effektivt. I familjegraven vilar redan sju av hennes barn.

Styrkan i Sjöblads analys är det nära porträttet av Märta Helena Reenstierna som skissas utifrån fragment och spår i texterna. Kännetecknande för Årstadagboken är just bristen på kommentarer till det egna jaget, inre och yttre utseende. Förf. lyckas på ett övertygande sätt fånga Årstafruns personlighet och bilden av en kärv kvinna med humor och skarpsinne träder fram.

Porträtten av de fyra dagboksskribenterna motsäger med kraft bilden av den passiva och eteriska kvinna, det sena 1700-talets ideal. Deras vittesbörd vittnar snarare om handlingskraft, oräddhet och självmedvetenhet. Christina Sjöblad har genomfört ett imponerande forskningsarbete med denna studie av kvinnors dagböcker och framför allt nyanserat föreställningar om högreståndskvinnor. Jag ser fram emot att förf. ska infria löftet om en fortsättning – dagboken under 1800-talet.

Angela Rundquist, Djursholm

Eva Helen Ulvros: *Kärlekens villkor. Tre kvinnoöden 1780–1880*. Historiska Media, Lund 1998. 269 s., ill. ISBN 91-88930-21-1.

Historikern Eva Helen Ulvros har i förlängningen av sin avhandling skrivit en i bästa mening god kulturhistorisk skildring, *Kärlekens villkor*, utgående från tre sydsvenska kvinnor och deras livsvillkor under perio-

den 1780–1880. Utifrån ett omfattande släktarkiv, bl.a. innehållande brev och dagböcker, målas i breda penseldrag familjen Winbergs släktkrönika under den aktuella perioden upp. Boken är kronologiskt upplagd och indelad i tre avsnitt, som vart och ett utgår från en enskild kvinnas levnadsbana. Läsaren får följa två släkter som förenas genom giftermål och bekanta sig med kvinnor och män i två generationer i samma familjekrets. Utifrån tre kvinnoöden speglas tid och samhälle med dess sociala och kulturella förhållanden. Med individerna i centrum vidgas analysen till det omgivande samhället och förf:s ambition har varit att knyta samman individ- med samhällsnivån, det lokala perspektivet med det centrala.

Inledningsvis diskuterar Ulvros bl.a. den risk för anakronistiska felslut som finns när en forskare skall analysera en annan tid än sin egen. Kunskap om den historiska kontexten mer allmänt krävs naturligtvis, men även olika typer av specialkunskaper. I detta fall måste man som forskare exempelvis ha kännedom om brevskrivandet som genre under den aktuella perioden. Brev var inte privata på samma sätt som nu, i stället var det vanligt att man läste högt ur dem för släktingar och vänner, vilket sannolikt påverkade stilen. Därtill förekommer ofta ett i våra ögon mycket romantisk skrivsätt hos såväl män som kvinnor, vilket måste ses mot bakgrund av tidens romantiska, litterära strömningar. Dessutom diskuteras de etiska överväganden som måste göras när man använder sig av denna typ av källmaterial, som på många sätt är mycket personligt och utlämnande.

De tre kvinnorna, vilkas liv står i fokus, är Bernera Santesson (1781–1814), Helena Löngren (1791–1857) samt Carolina Winberg (1815–1882). Den sammanbindande manliga länken utgörs av Johan Ulric Winberg (1777–1834), som var gift med Bernera och Helena i tur och ordning och far till Carolina. Karlshamnshlickan Bernera Santesson var dotter till brukspatron Nils Berend Santesson och Elisabet Margareta Plantin och ansågs vara ett gott parti. Bernera avvisade emellertid flera uppvaktande män och vi får följa stora delar av hennes korrespondens med dem. Det var slutligen Johan Ulric Winberg som vann hennes hjärta och som hon gifte sig med år 1808. Winberg var en lovande ung man från Stockholm, som så småningom etablerade sig som grosshandlare i Karlshamn. Han var kulturellt intresserad, ett intresse som levde vidare hos flera av barnen, bl.a. hos dottern Carolina. Winberg blev inte bara en man i staden, utan även i staten genom att bli

vald till ledamot av Sveriges riksdag. Under sina långa vistelser i Stockholm i samband med riksdagsarbetet korresponderade han flitigt med familjen i Karlshamn och läsaren får ta del av såväl praktiska råd som mer känslomässiga partier rörande förhållandet till fru och barn.

Benera och Johan Ulric fick fyra barn tillsammans, men den sista födseln slutade i tragedi. Den nyfödda flickan visade sig vara dövstum och Bernera dog i sviterna av förlossningen i mars 1814. Redan ett drygt halvår därefter gifte Johan Ulric om sig med Helena Löngren, som var dotter till sekreteraren och dykerikommissarien Jonas Löngren och hans hustru Anna Nehrman. Även i detta äktenskap föddes fyra barn, varav ett dog i späda ålder. Helena Winberg var en driftig kvinna, som med fast hand skötte sitt hushåll samt till stor del godset Stensnäs, där hon inte bara var arbetsledare utan även själv deltog i arbetet. Hon vävde, sydde kläder och täcken, stoppade korb och bakade samt hade storbyk med sina pigor.

Livet i grosshandlarfamiljen bestod inte enbart av praktiska arbetsuppgifter, man ägnade sig även åt umgängesliv och vad man skulle kunna kalla för salongs-kultur. Många av tidens kulturpersonligheter, såsom Esaias Tegnér, P. D. A. Atterbom och C. J. L. Almqvist, gästade Stensnäs. Barnens informator, Johan Henrik Thomander (sedermera professor och biskop i Lund) bidrog även han till den spirituella atmosfären. Makarna Winberg investerade för övrigt mycket i barnens utbildning, inte minst vad språkkunnigheten beträffar.

Familjen Winberg drabbades år 1834 av flera hårda slag. Dels dog den dövstumma dottern Betty, dels Johan Ulric själv. Den senare dog i kolera i en epidemi, vars omfattning man trodde sig ha begränsat men som nådde Stockholm i augusti. Änkan Helena fortsatte efter mannens död att driva lantbruket på Stensnäs fram till 1848, då sonen Emil övertog egendomen. Vad dottern Carolina beträffar så valde hon mer eller mindre efter sin fästmans död 1839 att leva sitt återstående liv som ungmö, trots att friare inte saknades. Detta kan kanske synas drastiskt, i synnerhet i en tid när kvinnors status i så hög grad var knuten till rollen som maka och mor. Carolina var intellektuell och läste såväl skönlitterära som vetenskapliga verk så snart hon fick tillfälle. Hon korresponderade också livligt med J. H. Thomanders hustru Emelie, en av hennes närmaste väninnor sedan ungdomsåren, och teologie professorn (sedermera ärkebiskopen) Henrik Reuter Dahl, som hon avvisat som friare, men vars vänskap hon värderade högt.

Carolina levde periodvis som inneboende hos sin bror Oscar med familj och när hennes svägerska Henriette efter endast tre och ett halvt års äktenskap dog i galopperande lungdot, flyttade Carolina in för gott för att förestå broderns hushåll och ta hand om barnen. När dessa blev större undervisade hon dem till att börja med själv i hemmet för att senare få assistans av en viss magister Hesselgren. Då även barnens far dog tidigt, kom Carolina att fungera som en mor för dem. När brorsonen Hugo började studera i Lund följde hans faster med och bodde kvar i universitetsstaden fram till sin död nitton år senare. Hugo Winberg blev så småningom professor och rektor för Alnarps lantbruksinstitut och hans syster Sophie gifte sig med Martin Weibull, sedermera känd professor i historia.

Som redan nämnts är *Kärlekens villkor* inte bara en släktkrönika, utan också ett stycke svensk historia på mikro- och makroplanet, vilket är en av bokens största förtjänster. Eva Helen Ulvros tar upp allt från kungakröningar och salongskultur till könsens olika roller, det föräktenskapliga spelet, barnafödandet och fadersrollen. Kvinnohistoria på individ- och samhällsnivå belyses på ett intresseväckande sätt, bl.a. diskuteras grunden för äktenskapets ingående. Eftersom äktenskap och kärlek diskuteras flitigt i källorna, utgår Ulvros ifrån att kärlek vid denna tid anses ha varit en viktig grund, om än inte den enda, för äktenskapet. Även om kärlek mellan man och kvinna ansågs önskvärt, kunde det vara nog så svårt att realisera ett giftermål baserat på känslor om kontrahenterna stod alltför långt ifrån varandra socialt och kulturellt. Ett intressant avsnitt berör också makarna Winbergs relativa frispråkighet beträffande sexuella ting i sin korrespondens. Sexuallivet, menar Ulvros, var något som visserligen förknippades med äktenskapet och ämnet omgavs med en viss blygsel, men det var inte tabubelagt. Den prydhet som man senare under 1800-talet kan urskilja, hade således ännu inte slagit igenom vid den tid då Johan Ulric Winberg korresponderar med sina hustrur och tonen i breven är ofta både förtrolig och frispråkig.

Även den ogifta kvinnans begränsade möjligheter att skaffa sig en egen plattform i samhället diskuteras. Carolina Winberg var en av de många kvinnor som aldrig fick tillfälle att utveckla sina talanger och omsätta dem i ett eget yrkesliv och Ulvros understryker här den skiljelinje som gick mellan gifta och ogifta kvinnor vad auktoritet beträffar. Det var inom äktenskapet som en kvinna kunde utveckla sin eventuella maktpotential, vilken dock var relativ och underordnad maken. Förf.

vill vidare avliva föreställningen om 1800-talets sysslolösa, borgerliga kvinnor och menar att det dels kan vara fråga om en förändring över tid, dels att det kan ha förekommit parallella livsstilar, där Stockholm och Göteborg förmodligen skilde sig från övriga delar av landet.

Eva Helen Ulvros ligger i sitt forskningsfält nära forskare som Christina Sjöblad och Eva Haettner Aurelius, som båda studerat kvinnors självbiografier och dagböcker, samt naturligtvis etnologisk och folkloristisk forskning på detta område, såsom Eva Lis Bjurmans avhandling *Catrines intressanta blekhet. Unga kvinnors möten med de nya kärlekskraven 1750–1830* (1998). Eftersom Ulvros bok är av mer populärvetenskaplig karaktär, förs inga ingående resonemang om vetenskapliga överväganden, vilket här får anses vara helt i sin ordning. Den som vill veta mer om teori och metod hänvisas till hennes avhandling *Fruar och mammeller. Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790–1870* (1996). Ibland skulle man ha önskat ytterligare något mer av historisk och kulturell kontext, men då hade det biografiska materialet förmodligen riskerat att drunkna i något slags allmän svensk kulturhistoria.

Avslutningsvis kan sägas att Ulvros genomför sin uppgift mycket väl. Hennes djupa kunskap om den aktuella tiden i förening med en god stilistisk talang, där språkliga skönhetsfläckar är så gott som obefintliga, gör boken mycket läsvärd. De enskilda människödena fångas och ibland känns det nästan som att läsa en roman. Det vore önskvärt att fler kulturvetenskapligt och humanistiskt orienterade forskare förmedlade sina forskningsresultat i en form som denna.

Birgitta Meurling, Uppsala

Britta Lundgren, Inger Lövkrona & Lena Martinsson: *Åtskilja och förena. Etnologisk forskning om betydelser av kön*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 1996. 230 s., ill. Abstracts. ISBN91-7203-133-6.

Genusteori och genusperspektiv har, liksom i andra discipliner, även vunnit viktig anklang inom etnologin. Mot den bakgrunden önskar de tre författarna med sin bok bidra till en fördjupad diskussion kring betydelsen av kön inom ämnet. Utgångspunkten är att med olika exempel illustrera och diskutera den vetenskapsteoretiska påverkan av mötet mellan etnologisk och köns-teoretisk forskning; ett möte som med tanke på både